

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Варинський В.О.

Оптимальні сучасні форми взаємодії між державою та громадянським суспільством

Розглядаються сучасні форми взаємодії між державою та громадянським суспільством. Основна увага приділяється сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям, насамперед е-консультаціям та е-уряду як формам суспільного контролю над владою й підвищення її ефективності. Аналізуються інституції громадянського суспільства, які є джерелом соціального капіталу й громадської активності та підвищують ефективність, оптимізують форми взаємодії з державою.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціальний капітал, соціальна довіра, інформаційно-комунікативні технології, соціальна активність.

Рассматриваются современные формы взаимодействия между государством и гражданским обществом. Основное внимание уделяется современным информационно-коммуникационным технологиям, прежде всего е-консультациям и е-правительству как формам общественного контроля над властью и повышения

ее эффективности. Анализируются институты гражданского общества, которые являются источником социального капитала и общественной активности и повышают эффективность, оптимизируют формы взаимодействия с государством.

Ключевые слова: гражданское общество, социальный капитал, социальное доверие, информационно-коммуникативные технологии, социальная активность.

Modern forms of interaction between the state and civil society are considered. The main attention is paid to modern information and communication technologies, primarily e-consultations and e-government as forms of public control over power and increasing its effectiveness. Analyzed are the institutions of civil society, which are the source of social capital and public activity and increase efficiency, optimize the forms of interaction with the state.

Key words: civil society, social capital, social trust, information and communication technologies, social activity.

УДК 316.01:316.47

Варинський В.О.,
кандидат політичних наук,
викладач кафедри філософії
та соціально-економічних дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Потужним інструментом взаємодії між державою та громадянським суспільством за посередництвом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є е-консультації в численних формах: web-сторінка, на якій подаються вибрані запитання від громадян із відповідями за підписом осіб, уповноважених на прийняття рішень в організації; можливість коментувати розміщені on-line статті чи документи; on-line секція для запитань запрошеним особам; on-line конференції (1–3 тижні), що дає змогу віртуально зібрати учасників, віддалених фізично один від одного; використання on-line інструментів (списки розсилки е-поштою); чат, який завдяки розвиненому програмному забезпеченню дає змогу взаємодіяти в реальному часі, навіть якщо інтенсивність діалогу обмежена, цим завойовується досить велика аудиторія в специфічний час; on-line опитування та дослідження тощо.

Як один із шляхів активізації взаємин між особою та владою, їх зближення й формування довіри населення до влади можна розглядати модель державного управління е-уряд, яка заснована на використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій із метою підвищення ефективності й прозорості влади, а також встановлення суспільного контролю над нею. Ця модель дає змогу не лише підвищувати ефективність урядів, а й демократизувати процедуру надання послуг громадянам. Е-уряд як єдина модернізована система спроможна

об'єднати всі державні органи, які надаватимуть послуги населенню (фізичним особам, компаніям, підприємцям) за допомогою Інтернету, електронних терміналів чи навіть мобільного телефону.

На нашу думку, реалізація технологій формування соціального капіталу передбачає регулярне інформування громадян про діяльність державних органів влади, адже довіра формується завдяки прозорості й відкритості, вільній циркуляції інформації. Сучасній владі важливо виходити з пріоритетів взаємодії з інститутами громадянського суспільства, уміти розуміти інтереси цих груп і своєчасно підтримувати їх цінні починання. Влада має бути зацікавлена в отриманні зворотної реакції на свої новації, оскільки вона дає змогу перевіряти життєздатність своїх рішень і корегувати їх на різних стадіях реалізації (залучити механізми е-демократії).

Одним із компонентів системи заходів формування соціального капіталу є підтримка громадсько-політичних рухів, які мають бути тим чинником, що допомагає державній владі визначити та вирішити актуальні проблеми, що в подальшому дасть змогу отримати підтримку суспільства. Готовність громадян до участі в громадських рухах свідчить про високий рівень соціального капіталу в суспільстві, і саме ця участь формує соціальний капітал, який у свою чергу є одним з основних складників високого рівня політичної участі населення [1].

Дієвим механізмом формування соціального капіталу, на наше переконання, є розвиток різноманітних форматів громадського мовлення (насамперед радіо та телебачення), яке висвітлює життя громади. Громадське мовлення фінансується за рахунок коштів громадськості, зібраних методом краудфандингу, який є ще одним способом громадської кооперації та, відповідно, нарощування потенціалу довіри, соціального капіталу.

Ефективними формами взаємодії представників публічної влади та громади є проведення регулярних консультацій влади з організаціями громадянського суспільства й мешканцями громади, спільна робота в колективних органах (радах, колегіях, комісіях, комітетах тощо), кампанії громадського лобювання та інформування громади про діяльність органів влади, проведення громадських слухань, ініціювання місцевих ініціатив представниками територіальної громади, моніторинг діяльності органів влади представниками інститутів громадянського суспільства, проведення громадської експертизи органів виконавчої влади та написання інформаційних запитів [2].

На нашу думку, саме соціальне партнерство є одним із механізмів формування соціальної довіри – механізмом соціальної взаємодії, ефективним інструментом узгодження інтересів як державних, так і громадських, некомерційних та комерційних соціальних структур; це той механізм демократії, який не пов'язаний із боротьбою за владу, спосіб конструктивної взаємодії для вирішення соціальних проблем, «вигідний» для кожного сектора окремо (державного, комерційного й некомерційного) та населення території, де воно реалізується, загалом.

Якщо виходити з тези, що соціальний капітал формується з приватного капіталу особи (індивідуального капіталу людини), то події 2013–2014 рр. в Україні істотно змінили багатьох. Зокрема, визріло усвідомлення потреби змін, проте власними зусиллями; гаслами висувається самоорганізація, розширення кола відповідальності кожного за звичні межі (до громади, держави). Укріплюється усвідомлення персональної відповідальності за власне життя, успіх, добробут; укорінюється потреба брати відповідальність за свою роботу та взяті зобов'язання, своїх близьких. Убивання вірусу байдужості всередині себе, активізація зв'язків між людьми – рішучий стрибок до якісно-кількісного зростання соціального капіталу. За екстраординарних обставин досягнута на сьогодні довіра громадян один до одного є кроком до згуртування, спільної справи, а отже, і соціального капіталу українців.

На нашу думку, саме довіра доповнена усвідомленою потребою активної позиції, оголошеним протестом бездіяльності, що єднає окремі індивідуальні капітали людей на рівні трудових колективів, громадських рухів, національних і державних співтовариств.

Класик проблематики соціального капіталу американський професор Дж. Коулмен звертає увагу на те, що соціальний капітал – це «потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що формується в міжособистісних відносинах: зобов'язання й очікування, інформаційні канали та соціальні норми» [3, с. 124]. За такої активної взаємодії індивідуальний соціальний капітал людини стає цінністю для спільноти, отримує визнання й попит. А на відміну від капіталу фінансового, соціальний капітал із витрачанням тільки зростає, адже чим інтенсивніша практика кооперації та взаємопідтримки, тим міцніша й ефективніша мережа солідарності, більша маса взаємної довіри. Водночас накопичення соціального капіталу підсилює ефективність інших видів капіталу.

Держава може створювати умови для накопичення й розвитку соціального капіталу в суспільстві. Сферою, у якій цей політичний інститут має найбільш доступні важелі для накопичення соціального капіталу, є система освіти. Освітні інституції не просто створюють людський капітал у процесі формального навчання, а сприяють накопиченню соціального капіталу шляхом удосконалення соціальних правил і норм. Також держава побічно сприяє створенню соціального капіталу за допомогою надання необхідних соціальних та економічних свобод, зокрема охорони права власності, соціальної та національної безпеки тощо. Однак держава негативно впливає на накопичення соціального капіталу, якщо починає займатись діяльністю, яку краще передати приватному сектору або інститутам громадянського суспільства. Здатність до співробітництва заснована на традиціях та історичній практиці, і коли держава забирає на себе більшість функцій, люди стають залежні від неї та втрачають здатність до спонтанної взаємодії [4, с. 307].

Варто погодитись із думкою В. Єлагіна, що поза впливом держави існують принаймні два додаткові джерела накопичення соціального капіталу. Перше – релігія, хоча не всі форми релігії є позитивними з боку соціального капіталу (сектантство, релігійний фанатизм та екстремізм). Проте релігія історично є одним із найбільш важливих складників національної культури. Друге джерело соціального капіталу в країнах, що розвиваються, – глобалізація. Хоча вона частково ставить під загрозу давні традиції, проте водночас зумовлює нові образи, звичаї й набутий досвід, починаючи від організації економічної діяльності та закінчуючи діяльністю неурядових організацій [5].

Безсумнівно, найбільш дієвим інструментом формування соціального капіталу є громадські структури. Варто погодитись зі слухними міркуваннями Л. Четверікової, яка наголошує на тому, що асоціації незалежно від їх призначення й спрямованості відіграють надзвичайно важливу роль у

суспільному житті – виховують членів громадянського суспільства, відповідно, формують і саме громадянське суспільство. Через такі асоціації виникають почуття довіри між людьми, почуття безпеки: людина згодна прийти на допомогу, оскільки впевнена, що за потреби вона так само її отримає. Інституції громадянського суспільства репрезентують горизонтальну взаємодію, яка є джерелом соціального капіталу на противагу так званому негативному соціальному капіталу, що є результатом вертикальної взаємодії. Соціальний капітал характеризує ті особливості соціальної організації (довіру, норми й мережу громадської активності), які підвищують ефективність суспільства [6, с. 64].

Отже, під час накопичення та збільшення масштабів соціального капіталу формується й розвивається громадянське суспільство, зміцнюються партнерські відносини в системі «держава – організована громадськість». М. Бондаренко слушно зауважує, що громадські рухи дають змогу створювати соціальний капітал, який використовується для формування громадської свідомості, підтримки політичних інститутів і сприяння економічному розвитку країни [7]. Соціальність – одна з найважливіших характеристик сучасного етапу цивілізації, на якому роль громадянського суспільства стає рівнозначною ролі публічно-управлінських структур. Тільки там, де зачіпаються суспільні інтереси або колективні блага, дійсно необхідні дії організацій чи груп. Їхня суспільна значущість полягає насамперед у тому, що вони є інституційним середовищем, у якому індивіди можуть взаємодіяти без обмеження свободи вибору людини.

Громадяни, здобуваючи соціальний капітал за рахунок участі в організаціях громадянського суспільства, надалі можуть використовувати його для зміцнення демократичних принципів в управлінні державою. Соціальний капітал передбачає існування інститутів, відносин та норм, що визначають якість і кількість соціальних взаємодій у суспільстві та сприяють стійкому розвитку країни. Долаючи класові, гендерні, етнічні й релігійні бар'єри, соціальний капітал сприяє кооперації зусиль громадян задля досягнення певних політичних, економічних, соціальних і культурних інтересів. Дієздатність будь-якої громади залежить від її соціального капіталу. Соціальний капітал є багатогранним явищем, яке функціонує на рівні окремої особи, громади, держави. Припускаємо, що можна говорити навіть про загальнопланетарний рівень (глобальний соціальний капітал). Проте про який би рівень (навіть особистісний) соціального капіталу ми не вели мову, він є надбанням спільноти, колективним (корпоративним) досягненням, здобутим співпрацею, довірою, толерантністю тощо.

Передумовою для формування соціального капіталу є широкий доступ громадян до засобів зв'язку й масової інформації. Він дає змогу розши-

рити географію соціальних контактів і сприяє зміцненню національної єдності, створюючи в людей почуття причетності до актуальних для суспільства подій і проблем. Важлива властивість соціального капіталу – можливість отримання інформації, яка властива соціальним відносинам. Інформація має велике значення для дії.

Для оцінки якості певних механізмів формування соціального капіталу необхідний надійний інструментарій вимірювання соціального капіталу. Останнє ж є непростим завданням, адже мова йде про нематеріальні та не завжди доступні для спостереження характеристики. Як правило, найбільш використовуваними індикаторами соціального капіталу є рівень довіри (Р. Патнам), громадянська й політична активність (Дж. Конвей), соціальні норми, що вимірюються на індивідуальному рівні та усереднюються для отримання характеристик спільнот.

Соціальний капітал заміряти складно через неадекватність офіційної статистики з таких причин: 1) політичні партії, профспілки, громадські організації можуть свідомо завищувати показники членства; 2) зміни в законодавчому регулюванні можуть змінювати перелік організацій, реєстрація яких вимагається та облік членів яких ведеться; 3) офіційна статистика жодним чином не відрізняє членство *de jure* від членства *de facto*, а також не відрізняє активних членів від випадкових, тимчасових, які формально фігурують у списках членів організації; 4) профспілкам, церковним громадам, політичним партіям (тобто традиційним формам колективної соціальної дії) притаманні певний рівень формалізації, наявність бюрократичного апарату, ієрархічна структура, однак нові соціальні рухи (феміністичні, природоохоронців, рух антиглобалістів, сексуальних меншин тощо) є переважно неформальними мережами, а тому зовсім не обліковані офіційною статистикою. Отже, формальне членство в громадських організаціях не є адекватним індикатором групового соціального капіталу в українському суспільстві.

Проблема соціального капіталу як суспільної бази й основи легітимності влади багатогранна для перспективних досліджень у царині політичної науки. Потребує вивчення вплив соціального капіталу на політичну модернізацію України (зворотний зв'язок у системі «влада – суспільство», забезпечення групової та індивідуальної участі громадян у політичному житті тощо).

Відтак пошук потужних інструментів взаємодії між державою та громадянським суспільством, шляхів активізації взаємин між особою та владою, ефективних форм взаємодії представників публічної влади й громади є актуальною проблемою будь-якого сучасного суспільства, зокрема й українського, а тому заслуговує на всебічну наукову увагу з боку як дослідників-учених, так і практичних діячів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савко Ю. Громадянське суспільство, соціальний капітал і політична участь / Ю. Савко // Вісник Львівського університету. Серія «Філософія науки». – 2002. – Вип. 4. – С. 151–158.
2. Результати загальноукраїнського експертного опитування «Соціальний капітал сьогодні: стан розвитку ОГС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/expert_polls_report_social_capital_Sep-Oct2011.pdf.
3. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139.
4. Coleman J. Foundations of Social Theory / J. Coleman. – Cambridge : Harvard University Press, 1990. – 1014 p.
5. Єлагін В. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В. Єлагін // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/05.pdf>.
6. Четверікова Л. Проблема інституалізації соціального капіталу як передумови розвитку громадянського суспільства в Україні / Л. Четверікова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2012. – Вип. 24. – С. 62–66.
7. Бондаренко М. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства / М. Бондаренко // Державне управління: теорія та практика. – 2011. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Bondarenko.pdf>.